

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

રૂલી રામ અને અન્ય

વિરુદ્ધ

હરિયાણા રાજ્ય

૧૭ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૨

[કે.જી. બાલકૃષ્ણન અને અરિજિત પસાયત, ન્યાયમૂર્તિઓ]

પીનલ કોડ, ૧૮૬૦:

કલમો ૨૯૯, ૩૦૦, ૩૦૨ અને ૩૦૪ ભાગ-૨: બે બાળકોનું ખૂન-
કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવેલ- હાઈકોર્ટે આરોપીને કલમ
૩૦૨ હેઠળ દોષિત ઠેરવેલ- અપીલ પર, કોર્ટે ઠેરવેલ કે, આરોપીનો ઇશિદો ખૂન
કરવાનો ન હતો પરંતુ આરોપીઓને એવા જ્ઞાનના દોષિત ગણી શકાય કે તેમના
કૃત્યોના સ્વાભાવિક અને યોગ્ય પરિણામોથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હતી- જો

કે, હાઈકોર્ટે આ કેસને કલમ ૩૦૨ હેઠળ આવરી લેવા માટે કોઈ આધાર દર્શાવ્યો ન હતો- સંજોગોમાં, કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ ની જોગવાઈઓ લાગુ કરવી યોગ્ય છે.

કલમ ૨૯૯ નો ખંડ (બી) અને કલમ ૩૦૦ ના ખંડો (૨) અને (૩)- વચ્ચેનો તફાવત- ચર્ચા કરવામાં આવી.

સજા નક્કી કરવી:

જસ્ટ ડેઝર્ટ (યોગ્ય ન્યાય/પાત્રતા) નો સિદ્ધાંત- ગુના અને સજા વચ્ચેનું પ્રમાણ- હેતુ- સજા આરોપી માટે પ્રતિબંધક તરીકે કામ કરે છે, તે ગુનાના પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ- તે ન્યાયી ઠેરવી શકાય તેવી દરેક ફોજદારી સજાના પાયા તરીકે કામ કરે છે.

ફરિયાદપક્ષના જણાવ્યા અનુસાર, બે નાના છોકરાઓને અપીલકર્તા- આરોપીઓ દ્વારા તળાવમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યા હતા. છોકરાઓને હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં તેમને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. પંચાયતની ચૂંટણીમાં આરોપીઓ દ્વારા સમર્થિત ઉમેદવારની તરફેણમાં મૃતકના પરિવારના સભ્યોએ મતદાન કરવાનો ઇનકાર કરવાના કારણે આરોપીઓએ કથિત રીતે આ ગુનો કર્યો હતો. અપીલકર્તા-આરોપીઓ સામે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના માટે કેસ ચલાવવામાં આવ્યો હતો.

ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તા-આરોપીઓને આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા હતા. હાઈકોર્ટે રાજ્યની અપીલ મંજૂર કરી અને આરોપીઓને આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા. તેથી હાલની અપીલ.

અપીલકર્તાઓ તરફે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પુરાવા વિશ્વસનીય ન હતા; સાક્ષીઓ પક્ષપાતી અને પૂર્વગ્રહયુક્ત હતા; આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ કોઈ કેસ બનતો ન હતો; અને નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી મહત્તમ સજા અત્યંત અપ્રમાણસર હતી કારણ કે આરોપીઓ પૈકીના એકની ઉંમર ૮૦ વર્ષની હતી.

રાજ્ય વતી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે કલમ ૩૦૦ ના કોઈ પણ અપવાદો હાલના કેસને આવરી લેતા ન હોય ત્યારે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ લાગુ કરી શકાય નહીં.

અપીલ અંશતઃ મંજૂર કરતા, કોર્ટે

કોર્ટે ઠેરવેલ કે: ૧.૧. ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટે પુરાવાઓનું વિગતવાર વિશ્લેષણ કર્યું છે અને તેને માની શકાય તેવા અને સ્વીકાર્ય ગણાવ્યા છે, અને તેમાં કોઈ ખામી નથી. એ નોંધવામાં આવ્યું છે કે જૂથબંધીવાળા ગામમાં સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ મળવા મુશ્કેલ છે. અદાવત એ બેધારી તલવાર છે. જ્યારે તે ખોટી રીતે ફસાવવાનો આધાર બની શકે છે, ત્યારે તે ગુનાનો આધાર પણ બની શકે છે.

કોર્ટે પુરાવાને કાળજીપૂર્વક તોલવો પડશે અને જો તેમ કર્યા પછી, પુરાવાને સ્વીકાર્ય રાખે, તો આરોપી એવી દલીલ કરી શકતો નથી કે તેના પર પગલાં લેવા જોઈએ નહીં. જ્યારે આરોપી દ્વારા ખોટી રીતે ફસાવવાની દલીલ આગળ ધરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના માટેનો પાયો સ્થાપિત કરવો પડે છે.

૧૨. 'ખૂન' અને 'ખૂન ન ગણાય તેવા સાપરાધ માનવવધ' વચ્ચેનો સૈદ્ધાંતિક તફાવત હંમેશા કોર્ટોને મૂંઝવણમાં મૂકે છે. મૂંઝવણ ત્યારે થાય છે, જ્યારે આ કલમોમાં ધારાસભા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દોના સાચા વ્યાપ અને અર્થને નજરઅંદાજ કરીને કોર્ટો પોતાની જાતને ઝીણવટભરી અમૂર્તતાઓમાં ખેંચાઈ જવા દે છે. આ જોગવાઈઓના અર્થઘટન અને ઉપયોગ માટેનો સૌથી સલામત અભિગમ કલમો ૨૯૯ અને ૩૦૦ ના વિવિધ ખંડોમાં વપરાયેલા મુખ્ય શબ્દો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત રાખવાનો હોય તેવું લાગે છે.

૧.૩. ખંડ (૨) હેઠળ જરૂરી ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ) નું વિશિષ્ટ લક્ષણ એ છે કે ગુનેગાર ચોક્કસ પીડિત વિશે એવી વિશિષ્ટ સ્થિતિ અથવા સ્વાસ્થ્યની સ્થિતિમાં હોવાનું જ્ઞાન ધરાવે છે કે તેને થનારી આંતરિક ઈજા જીવલેણ નીવડવાની સંભાવના છે, તેમ છતાં પણ આવી ઈજા, પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં, સામાન્ય સ્વાસ્થ્ય અથવા સ્થિતિવાળી વ્યક્તિના મૃત્યુનું કારણ બનવા માટે પૂરતી હોતી નથી. એ નોંધવું યોગ્ય છે કે 'મૃત્યુ નીપજાવવાનો ઈરાદો' એ ખંડ (૨) ની આવશ્યક જરૂરિયાત નથી. માત્ર શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો અને તેની સાથે ગુનેગારનું એવું જ્ઞાન કે આવી ઈજા ચોક્કસ

પીડિતના મૃત્યુનું કારણ બની શકે છે, તે આ ખંડના દાયરામાં હત્યા લાવવા માટે પૂરતું છે. ખંડ (૨) નું આ પાસું કલમ ૩૦૦ સાથે જોડાયેલા ઢ્રષ્ટાંત (બી) દ્વારા સ્પષ્ટ થાય છે.

૧.૪. કલમ ૩૦૦ ના ખંડ (૩) માં, કલમ ૨૯૯ ના અનુરૂપ ખંડ (બી) માં આવતા 'મૃત્યુ થવાની સંભાવના હોય' શબ્દોના સ્થાને, "પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં પૂરતી" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તફાવત મૃત્યુ નીપજાવવાની સંભાવનાવાળી શારીરિક ઈજા અને પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા વચ્ચે રહેલો છે. તફાવત સૂક્ષ્મ પરંતુ વાસ્તવિક છે અને, જો તેને નજરઅંદાજ કરવામાં આવે તો, ન્યાયનો ગેરમાર્ગ થઈ શકે છે. કલમ ૨૯૯ ના ખંડ (બી) અને કલમ ૩૦૦ ના ખંડ (૩) વચ્ચેનો તફાવત એ ઈરાદાપૂર્વકની શારીરિક ઈજાના પરિણામે થતા મૃત્યુની સંભાવનાની માત્રાનો છે. તે મૃત્યુની સંભાવનાની માત્રા છે જે નક્કી કરે છે કે સાપરાધ માનવવધ સૌથી ગંભીર, મધ્યમ કે સૌથી નીચલી કક્ષાનો છે. કલમ ૨૯૯ ના ખંડ (બી) માં 'સંભાવના' (લાઈકલી) શબ્દ માત્ર એક શક્યતાથી વિપરીત સંભવિત હોવાનો અર્થ દર્શાવે છે. "શારીરિક ઈજા.....પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી" શબ્દોનો અર્થ એ છે કે પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમને ધ્યાનમાં લેતા મૃત્યુ એ ઈજાનું "સૌથી સંભવિત" પરિણામ હશે. "ત્રીજું" ખંડ લાગુ કરવા માટે વીરસા સિંઘના કેસ દ્વારા નિર્ધારિત કરાયેલી કસોટી હવે કાનૂની પ્રણાલીમાં ઊંડે સુધી વણાઈ ગઈ છે અને કાયદાના શાસનનો ભાગ બની ગઈ છે.

રાજવંત અને અન્ય વિ. કેરળ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૬) એસ.સી. ૧૮૭૪ અને વીરસા સિંઘ વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૮) એસ.સી. ૪૬૫, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૧.૫. કલમ ૨૯૯ નો ખંડ (સી) અને કલમ ૩૦૦ નો ખંડ (જ) બંને માટે કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવનાના જ્ઞાનની જરૂર છે. હાલના કેસના હેતુ માટે આ અનુરૂપ ખંડો વચ્ચેના તફાવત પર વધુ વિગતવાર ચર્ચા કરવી જરૂરી નથી. એટલું કહેવું પૂરતું હશે કે કલમ ૩૦૦ નો ખંડ (જ) ત્યાં લાગુ થશે જ્યાં કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓના બદલે સામાન્ય રીતે વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓના મૃત્યુની સંભાવના અંગે ગુનેગારનું જ્ઞાન- જે તેના અત્યંત જોખમી કૃત્યથી થાય છે, તે વ્યવહારિક નિશ્ચિતતાની નજીક હોય. ગુનેગારના પક્ષે આવું જ્ઞાન સર્વોચ્ચ કક્ષાની સંભાવનાનું હોવું જોઈએ, જે કૃત્ય ગુનેગાર દ્વારા મૃત્યુ અથવા ઉપરોક્ત ઈજા થવાનું જોખમ વહોરી લેવા માટેના કોઈ બહાના વિના કરવામાં આવ્યું હોય.

આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય વિ. રાયવરપુ પુત્રચ્યા અને અન્ય, [૧૯૭૬] ૪ એસ.સી.સી. ૩૮૨ અને અબ્દુલ વહીદ ખાન ઉર્ફે વહીદ અને અન્ય વિ. આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય, જે.ટી. ૨૦૦૨ (૬) એસ.સી. ૨૭૪, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧.૬. હાલના કેસમાં, ટ્રાયલ કોર્ટે એવા તારણ પર પહોંચવા માટે કેટલાક પરિબલો નોંધ્યા હતા કે આરોપીનો ઈરાદો ખૂન કરવાનો ન હતો, પરંતુ મતદાન

મથક પર થોડી અશાંતિ ઊભી કરવાનો હતો જેથી ત્યાં એકત્રિત થયેલા ટોળાનું ધ્યાન ભટકાવી શકાય, જેથી બૂથ કેપ્ચરિંગ સરળ બને. મૃતકોને તળાવમાં ફેંકતા પહેલા તેમને કોઈ ઈજાઓ પહોંચાડવામાં આવી ન હતી, અને તેમને ગળું દબાવવાનો પણ કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો ન હતો. જો કે, અપીલકર્તા-આરોપીઓને એવા જ્ઞાનના દોષિત ગણી શકાય કે તેમના કૃત્યોના સ્વાભાવિક અને યોગ્ય પરિણામોથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હતી. હાઈકોર્ટે આ કેસ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ આવરી લેવાયેલો હતો તેવું માનવા માટે કોઈ આધાર દર્શાવ્યો ન હતો. ત્યાં માત્ર એક પરચૂરણ અવલોકન હતું કે ખૂન ઈશદાપૂર્વક કરવામાં આવ્યા હતા કારણ કે મૃતકના સંબંધીઓ અપીલકર્તા-આરોપીના ઉમેદવારની તરફેણમાં મતદાન કરવા સંમત થયા ન હતા. તારણને મજબૂત કરવા માટે બિલકુલ ચર્ચા કરવામાં આવી નથી. અનિવાર્ય પરિણામ એ છે કે લાગુ કરવા માટેની યોગ્ય જોગવાઈ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ છે.

૨.૧. ગુના અને સજા વચ્ચેના પ્રમાણનો સિદ્ધાંત એ જસ્ટ ડેઝર્ટ (યોગ્ય ન્યાય/પાત્રતા) નો સિદ્ધાંત છે જે ન્યાયી ઠેરવી શકાય તેવી દરેક ફોજદારી સજાના પાયા તરીકે કામ કરે છે. ફોજદારી ન્યાયના સિદ્ધાંત તરીકે તે માત્ર ગુનેગારને જ સજા થવી જોઈએ તે સિદ્ધાંત કરતાં જરાય ઓછો પરિચિત કે ઓછો મહત્વનો નથી. ખરેખર, સજા અપ્રમાણસર મોટી ન હોવી જોઈએ તેવી જરૂરિયાત, જે યોગ્ય ન્યાયનું આનુષંગિક પરિણામ છે, તે જ સિદ્ધાંત દ્વારા નક્કી

થાય છે જે નિર્દોષને સજા કરવાની મંજૂરી આપતો નથી, કારણ કે ગુનાહિત આચરણ માટે જે લાયક છે તેનાથી વધુ કોઈપણ સજા એ ગુના વિનાની સજા છે.

૨.૨. ગુના અને સજા વચ્ચેનું પ્રમાણ એ સૈદ્ધાંતિક રીતે આદરવામાં આવતો ધ્યેય છે, અને ભ્રમિત વિચારો હોવા છતાં, તે સજા નક્કી કરવામાં એક મજબૂત પ્રભાવ તરીકે રહે છે. પરંતુ વાસ્તવમાં તે વિચારો સિવાય કે જે સજાને અપ્રમાણસર હોય ત્યારે તેને ન્યાયી ઠેરવી ન શકાય તેવી બનાવે છે, એકસરખી અપ્રમાણસર સજાના કેટલાક ખૂબ જ અનિચ્છનીય વ્યવહારિક પરિણામો આવે છે. તેથી, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ફટકારવામાં આવેલી સખત કેદની સજા તદ્દન યોગ્ય છે.

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ટિક્શન: ૨૦૦૧ ની ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૮૮૭-૮૮૮.

પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના ૦૯/૦૭/૨૦૦૧ ના ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૨૧૯-ડીબીએ/૯૯ અને ૧૯૯૮ ના ૯૦૪-એસબી ના ચુકાદા અને હુકમ પરથી.

યુ.આર. લલિત, પ્રેમ મલ્હોત્રા અને ઋષિ મલ્હોત્રા, અપીલકર્તાઓ તરફે.

જે.પી. ધાન્ડા, સુશ્રી રાજ રાણી ધાન્ડા અને સુંદર ખત્રી, સામાવાળા તરફે.

કોર્ટે ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ અરિજિત પસાયત દ્વારા આપવામાં આવેલઃ રાજકીય લડાઈઓ હવે વધુને વધુ બેલેટથી નહીં પણ બુલેટથી લડાઈ રહી છે. નિર્દોષ જીવો ગુમાવાય છે અને કેટલાક કિસ્સાઓમાં તો એવા લોકોના પણ જેમાં તેમની કોઈ ભૂમિકા હોતી નથી.

મનોહર અને સતીશ નામના આશરે અનુક્રમે ૧૦ અને ૧૨ વર્ષની ઉંમરના બે નાના છોકરાઓએ (જેમને હવે પછી રજૂઆતમાં તેમના સંબંધિત નામથી 'મૃતક' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) કથિત રીતે આવી જ એક લડાઈના કારણે પોતાના જીવ ગુમાવ્યા. આ બે આરોપીઓ-અપીલકર્તાઓ રૂલી રામ અને તેનો પુત્ર રમેશ તેમનો જીવ લેવા માટે જવાબદાર હોવાનું કહેવાય છે. ટ્રાયલ કોર્ટે એટલે કે હિસારની સેશન્સ કોર્ટે આરોપી-અપીલકર્તાઓને ઇન્ડિયન પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ (ટૂંકમાં 'આઈ.પી.સી.') ની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા હતા. રાજ્યની અપીલ પર પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે ચંદીગઢ ખાતે ઠેરવ્યું કે આરોપી-અપીલકર્તાઓને કલમ ૩૦૨ આઈ.પી.સી. હેઠળ દોષિત ઠેરવવાના રહેશે. ટ્રાયલ કોર્ટે ૧૦ વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારેલી; પરંતુ હાઈકોર્ટે તેના સ્થાને આજીવન કેદની સજા કરી.

બિનજરૂરી વિગતોને બાદ કરતાં, ફરિયાદપક્ષની આવૃત્તિ આ મુજબ છે:

૦૨/૦૮/૧૯૮૮ ના રોજ દત્તા રામ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨ એ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ (એફ.આઈ.આર.) નોંધાવી જેમાં આક્ષેપ કર્યો હતો કે જ્યારે બે

નાના છોકરાઓ (તેમના પૌત્રો) તળાવની બાજુમાં રમી રહ્યા હતા, ત્યારે આરોપી-અપીલકર્તાઓ દ્વારા તેમને તેમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ ધરમપાલે તેમને આ ઘટના વિશે માહિતી આપી અને તેમણે આરોપી-અપીલકર્તાઓને ઘટના સ્થળેથી ભાગી જતા જોયા. બંને પીડિતોને પાણીમાંથી બહાર કાઢવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો અને પાછળથી તેમને હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા જ્યાં તેમને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. આ કૃત્ય અપીલકર્તા-આરોપીઓ દ્વારા સમર્થિત ઉમેદવારની તરફેણમાં મતદાન કરવા માટે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨ અને તેમના પરિવારના સભ્યો દ્વારા કરવામાં આવેલા ઇનકારના કારણે કરવામાં આવ્યું હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું. ઘટનાની તારીખે પંચાયતની ચૂંટણી ચોજાઈ રહી હતી. આરોપી-અપીલકર્તાઓ ઈચ્છતા હતા કે બાતમીદાર અને તેના પરિવારના સભ્યો તેમના ઉમેદવારને મત આપે, પરંતુ તેમ કરવાનો ઇનકાર કરવા પર, આરોપી-અપીલકર્તાઓએ ઉપરોક્ત રીતે તેમનો બદલો લીધો.

નોંધાવવામાં આવેલી માહિતીના આધારે, તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી, ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને ચાર્જશીટ રજૂ કરવામાં આવી હતી. આરોપી-અપીલકર્તાઓએ નિર્દોષ હોવાનું જણાવ્યું હતું. એ નોંધવું જરૂરી છે કે ઉપરોક્ત ઘટનાના પરિણામે, બૂથ કેપ્ચરિંગ અને ચૂંટણી હિંસાના આક્ષેપો થયા હતા. કારણ કે ઘટનાઓ નજીકથી જોડાયેલી હતી, તેથી સંયુક્ત સુનાવણી હાથ ધરવામાં આવી હતી, જ્યાં આરોપી-અપીલકર્તાઓ અને અન્ય ૧૦ જણાએ

ટ્રાયલનો સામનો કર્યો હતો. જ્યારે આરોપી-અપીલકર્તાઓનો કેસ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર કથિત ગુનાના કમિશન સાથે સંબંધિત હતો, ત્યારે અન્ય આરોપી વ્યક્તિઓએ ટ્રાયલનો સામનો કર્યો હતો અને અન્ય ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા જેની સાથે હાલની અપીલને કોઈ સંબંધ નથી.

એક સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા એડિશનલ સેશન્સ જજે ઉપર નોંધ્યા મુજબ આરોપી-અપીલકર્તાઓને આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા હતા, જ્યારે અન્ય લોકોને અન્ય ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. આરોપી-અપીલકર્તાઓ તેમજ રાજ્યએ હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી હતી. એક સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા હાઈકોર્ટે અપીલોનો નિકાલ કર્યો હતો. જ્યારે આરોપી-અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ ફગાવી દેવામાં આવી હતી, ત્યારે રાજ્યની અપીલ ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ મંજૂર કરવામાં આવી હતી. સદર અપીલોનો ચુકાદો હાલની અપીલોમાં પડકારનો વિષય છે.

અપીલના સમર્થનમાં, આરોપી-અપીલકર્તાઓ વતી વિદ્વાન કાઉન્સિલે રજૂઆત કરી હતી કે પુરાવા એટલા ઉપરછદ્ધા છે કે તેના પર કોઈ વિશ્વાસ મૂકી શકાય નહીં. સાક્ષીઓ પક્ષપાતી અને પૂર્વગ્રહયુક્ત હતા, ખાસ કરીને લગભગ સ્વીકૃત રાજકીય અદાવતની પૃષ્ઠભૂમિમાં. ફરિયાદપક્ષ દ્વારા જે દ્રશ્ય રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તે અત્યંત અસંભવિત છે. વૈકલ્પિક રીતે, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કલમ ૩૦૨ આઈ.પી.સી. હેઠળ કોઈ કેસ બનતો નથી અને જો

ફરિયાદપક્ષના કેસને સ્વીકારવામાં આવે તો પણ ટ્રાયલ કોર્ટની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળની સજા હાઇકોર્ટ દ્વારા ચથાવત રાખવી જોઈતી હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સેશન્સ જજ દ્વારા ૧૦ વર્ષની મહત્તમ સજા ફટકારવામાં આવી હતી અને તે અત્યંત અપ્રમાણસર છે. આ સંદર્ભમાં એ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે આરોપી-અપીલકર્તાઓ પૈકીના એક રૂલી રામ હાલમાં ૮૦ વર્ષના છે. તેના જવાબમાં, રાજ્ય વતી વિદ્વાન કાઉન્સિલે રજૂઆત કરી હતી કે આ કેસ સ્પષ્ટપણે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ આવરી લેવાયેલો છે. સાક્ષીઓના પુરાવા ત્રુટિરહિત છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ લાગુ કરવા માટે કોઈ અવકાશ નથી કારણ કે સદર જોગવાઈ ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે કલમ ૩૦૦ નો કોઈ પણ અપવાદ આ કેસને આવરી લેતો હોય. હરેન્દ્ર નાથ મંડલ વિ. બિહાર રાજ્ય, (૧૯૯૩) ૧ ક્રાઈમ્સ ૯૮૪ પર મજબૂત આધાર રાખવામાં આવ્યો છે.

જ્યાં સુધી પુરાવાઓની સ્વીકાર્યતાનો સંબંધ છે, ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટે પુરાવાઓનું વિગતવાર વિશ્લેષણ કર્યું છે અને તેને માની શકાય તેવા અને સ્વીકાર્ય ગણાવ્યા છે, અને તેમાં કોઈ ખામી નથી. એ નોંધવામાં આવ્યું છે કે જૂથબંધીવાળા ગામમાં, આરોપી-અપીલકર્તાના વિદ્વાન કાઉન્સિલ દ્વારા રજૂઆત કરવામાં આવી છે તે મુજબ, સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ મળવા મુશ્કેલ છે. અદાવત એ બેધારી તલવાર છે. જ્યારે તે ખોટી રીતે ફસાવવાનો આધાર બની શકે છે, ત્યારે તે ગુનાનો આધાર પણ બની શકે છે. કોર્ટે પુરાવાને કાળજીપૂર્વક

તોલવો પડશે અને જો તેમ કર્યા પછી, પુરાવાને સ્વીકાર્ય રાખે, તો આરોપી એવી દલીલ કરી શકતો નથી કે તેના પર પગલાં લેવા જોઈએ નહીં. જ્યારે આરોપી દ્વારા ખોટી રીતે ફસાવવાની દલીલ આગળ ધરવામાં આવે છે ત્યારે તેના માટેનો પાયો સ્થાપિત કરવો પડે છે. અમને હકીકતના પાસાઓ પર નીચેની કોર્ટોથી અલગ પડવાનું કોઈ કારણ જણાતું નથી.

આ આપણને તે નિર્ણાયક પ્રશ્ન પર લાવે છે કે કઈ જોગવાઈ લાગુ કરવી યોગ્ય હતી. આઈ.પી.સી. ની યોજનામાં સાપરાધ માનવવધ એ વર્ગ (જીનસ) છે અને 'ખૂન' તેની પ્રજાતિ (સ્પેસી) છે. તમામ 'ખૂન' એ 'સાપરાધ માનવવધ' છે પરંતુ તેનાથી ઉલટું નથી. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, 'ખૂનની વિશેષ લાક્ષણિકતાઓ' વિનાનો 'સાપરાધ માનવવધ એ ખૂન ન ગણાય તેવો સાપરાધ માનવવધ છે'. સામાન્ય ગુનાની ગંભીરતાના પ્રમાણમાં સજા નક્કી કરવાના હેતુ માટે, આઈ.પી.સી. વ્યવહારિક રીતે સાપરાધ માનવવધની ત્રણ ડિગ્રી સ્વીકારે છે. પ્રથમ, જેને કહી શકાય, 'પ્રથમ ડિગ્રીનો સાપરાધ માનવવધ'. આ સાપરાધ માનવવધનું સૌથી મોટું સ્વરૂપ છે, જેને કલમ ૩૦૦ માં 'ખૂન' તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે. બીજાને 'બીજી ડિગ્રીનો સાપરાધ માનવવધ' તરીકે ઓળખવામાં આવી શકે છે. આ કલમ ૩૦૪ ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે. ત્યારબાદ, 'ત્રીજી ડિગ્રીનો સાપરાધ માનવવધ' છે. આ સાપરાધ માનવવધનો સૌથી નીચો પ્રકાર છે અને તેના માટે પૂરી પાડવામાં આવેલી સજા પણ ત્રણેય

શ્રેણીઓ માટે પૂરી પાડવામાં આવેલી સજાઓમાં સૌથી ઓછી છે. આ ડિગ્રીનો સાપરાધ માનવવધ કલમ ૩૦૪ ના બીજા ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે.

'ખૂન' અને 'ખૂન ન ગણાય તેવા સાપરાધ માનવવધ' વચ્ચેનો સૈદ્ધાંતિક તફાવત હંમેશા કોર્ટોને મૂંઝવણમાં મૂકે છે. મૂંઝવણ ત્યારે થાય છે, જ્યારે આ કલમોમાં ધારાસભા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દોના સાચા વ્યાપ અને અર્થને નજરઅંદાજ કરીને કોર્ટો પોતાની જાતને ઝીણવટભરી અમૂર્તતાઓમાં ખેંચાઈ જવા દે છે. આ જોગવાઈઓના અર્થઘટન અને ઉપયોગ માટેનો સૌથી સલામત અભિગમ કલમો ૨૯૯ અને ૩૦૦ ના વિવિધ ખંડોમાં વપરાયેલા મુખ્ય શબ્દો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત રાખવાનો હોય તેવું લાગે છે. નીચેનું તુલનાત્મક કોષ્ટક બંને ગુનાઓ વચ્ચેના તફાવતના મુદ્દાઓને સમજવામાં મદદરૂપ થશે.

કલમ ૨૯૯	કલમ ૩૦૦
કોઈ વ્યક્તિ સાપરાધ માનવવધ કરે છે જો જે કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નીપજાવવામાં આવ્યું હોય તે કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હોય—	અમુક અપવાદોને આધીન સાપરાધ માનવવધ એ ખૂન છે જો જે કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નીપજાવવામાં આવ્યું હોય તે કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હોય—
ઘરાંટો	
(એ) મૃત્યુ નીપજાવવાના ઘરાંટાથી; અથવા	(૧) મૃત્યુ નીપજાવવાના ઘરાંટાથી; અથવા
(બી) એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઘરાંટાથી જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હોય; અથવા	(૨) એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઘરાંટાથી જેના વિશે ગુનેગાર જાણે છે કે જે વ્યક્તિને ગુસ્સાન પહોંચાડવામાં

	આવ્યું છે તેનું મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે; અથવા
	(૩) કોઈપણ વ્યક્તિને શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી અને જે શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો રાખવામાં આવ્યો હોય તે પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય; અથવા
જ્ઞાન	
(સી) એવા જ્ઞાન સાથે કે તે કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે.	(જ) એવા જ્ઞાન સાથે કે તે કૃત્ય એટલું આસન્ન જોખમી છે કે તે તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ નીપજાવશે અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હોય, અને મૃત્યુ અથવા ઉપર જણાવ્યા મુજબની ઈજા થવાનું જોખમ વહોરી લેવા માટેના કોઈ બહાના વિના.

કલમ ૨૯૯ નો ખંડ (બી) કલમ ૩૦૦ ના ખંડો (૨) અને (૩) ને અનુરૂપ છે. ખંડ (૨) હેઠળ જરૂરી ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ) નું વિશિષ્ટ લક્ષણ એ છે કે ગુનેગાર ચોક્કસ પીડિત વિશે એવી વિશિષ્ટ સ્થિતિ અથવા સ્વાસ્થ્યની સ્થિતિમાં હોવાનું જ્ઞાન ધરાવે છે કે તેને થનારી આંતરિક ઈજા જીવલેણ નીવડવાની સંભાવના છે, તેમ છતાં પણ આવી ઈજા, પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં, સામાન્ય સ્વાસ્થ્ય અથવા સ્થિતિવાળી વ્યક્તિના મૃત્યુનું કારણ બનવા માટે પૂરતી હોતી નથી. એ નોંધવું યોગ્ય છે કે 'મૃત્યુ નીપજાવવાનો

ઈશદો' એ ખંડ (૨) ની આવશ્યક જરૂરિયાત નથી. માત્ર શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈશદો અને તેની સાથે ગુનેગારનું એવું જ્ઞાન કે આવી ઈજા ચોક્કસ પીડિતના મૃત્યુનું કારણ બની શકે છે, તે આ ખંડના દાયરામાં હત્યા લાવવા માટે પૂરતું છે. ખંડ (૨) નું આ પાસું કલમ ૩૦૦ સાથે જોડાયેલા ઢ્રષ્ટાંત (બી) ઢ્રારા સ્પષ્ટ થાય છે.

કલમ ૨૯૯ નો ખંડ (બી) ગુનેગારના પક્ષે આવા કોઈ જ્ઞાનની પૂર્વધારણા કરતો નથી. કલમ ૩૦૦ ના ખંડ (૨) હેઠળ આવતા કેસોના ઉદાહરણો એવા હોઈ શકે છે જ્યાં હુમલાખોર જાણીજોઈને મુક્કાનો ઘા મારીને મૃત્યુ નીપજાવે છે અને તે જાણે છે કે પીડિત વિસ્તૃત લિવર, અથવા વિસ્તૃત બરોળ અથવા રોગગ્રસ્ત હૃદયથી પીડિત છે અને આવો ઘા તે ચોક્કસ વ્યક્તિના લિવર, અથવા બરોળ ફાટવાના અથવા હૃદય બંધ પડી જવાના પરિણામે, જે તે કિસ્સામાં, મૃત્યુનું કારણ બની શકે છે. જો હુમલાખોરને પીડિતના રોગ અથવા વિશેષ નબળાઈ વિશે આવું કોઈ જ્ઞાન ન હોય, કે પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા અથવા મૃત્યુ નીપજાવવાનો ઈશદો ન હોય, તો ગુનો ખૂન ગણાશે નહીં, ભલે જે ઈજાના કારણે મૃત્યુ થયું હોય તે જાણીજોઈને આપવામાં આવી હોય. કલમ ૩૦૦ ના ખંડ (૩) માં, કલમ ૨૯૯ ના અનુરૂપ ખંડ (બી) માં આવતા 'મૃત્યુ થવાની સંભાવના હોય' શબ્દોના સ્થાને, "પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં પૂરતી" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. સ્પષ્ટપણે, તફાવત મૃત્યુ નીપજાવવાની સંભાવનાવાળી શારીરિક ઈજા અને

પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા વચ્ચે રહેલો છે. તફાવત સૂક્ષ્મ પરંતુ વાસ્તવિક છે અને જો તેને નજરઅંદાજ કરવામાં આવે તો, ન્યાયનો ગેરમાર્ગ થઈ શકે છે. કલમ ૨૯૯ ના ખંડ (બી) અને કલમ ૩૦૦ ના ખંડ (૩) વચ્ચેનો તફાવત એ ઈશદાપૂર્વકની શારીરિક ઈજાના પરિણામે થતા મૃત્યુની સંભાવનાની માત્રાનો છે. વધુ વ્યાપક રીતે કહીએ તો, તે મૃત્યુની સંભાવનાની માત્રા છે જે નક્કી કરે છે કે સાપરાધ માનવવધ સૌથી ગંભીર, મધ્યમ કે સૌથી નીચલી કક્ષાનો છે. કલમ ૨૯૯ ના ખંડ (બી) માં 'સંભાવના' (લાઈકલી) શબ્દ માત્ર એક શક્યતાથી વિપરીત સંભવિત હોવાનો અર્થ દર્શાવે છે. "શારીરિક ઈજા.....પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી" શબ્દોનો અર્થ એ છે કે પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમને ધ્યાનમાં લેતા મૃત્યુ એ ઈજાનું "સૌથી સંભવિત" પરિણામ હશે. ખંડ (૩) ની અંદર આવતા કેસો માટે, ગુનેગારનો ઈશદો મૃત્યુ નીપજાવવાનો હોય તે જરૂરી નથી, જ્યાં સુધી પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી ઈશદાપૂર્વકની શારીરિક ઈજા અથવા ઈજાઓથી મૃત્યુ થાય છે. રાજવંત અને અન્ય વિ. કેરળ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૬) એસ.સી. ૧૮૭૪ આ મુદ્દાનું એક યોગ્ય ઉદાહરણ છે.

વીરસા સિંઘ વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૮) એસ.સી. ૪૬૫ માં, ન્યાયમૂર્તિ વિવિયન બોઝ દ્વારા કોર્ટ વતી બોલતા, ખંડ (૩) નો અર્થ અને વ્યાપ સમજાવવામાં આવ્યો હતો. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ફરિયાદપક્ષે કોઈ કેસને કલમ ૩૦૦, "ત્રીજું" હેઠળ લાવતા પહેલા નીચેની

હકીકતો સાબિત કરવી જ જોઈએ. પ્રથમ, તેણે તદ્દન વસ્તુલક્ષી રીતે સ્થાપિત કરવું જ જોઈએ કે શારીરિક ઈજા હાજર છે; બીજું, ઈજાનું સ્વરૂપ સાબિત થવું જોઈએ. આ તદ્દન વસ્તુલક્ષી તપાસ છે. ત્રીજું, એ સાબિત કરવું જ જોઈએ કે તે ચોક્કસ ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો, એટલે કે, તે અકસ્માત અથવા અનિરૂપનીય ન હતું અથવા કોઈ અન્ય પ્રકારની ઈજા કરવાનો ઈરાદો ન હતો. એકવાર આ ત્રણ તત્વો હાજર હોવાનું સાબિત થઈ જાય પછી, તપાસ આગળ વધે છે, અને ચોથું એ સાબિત કરવું જ જોઈએ કે ઉપર વર્ણવેલ પ્રકારની ઈજા જે ઉપર દર્શાવેલા ત્રણ તત્વોથી બનેલી છે તે પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હતી. તપાસનો આ ભાગ તદ્દન વસ્તુલક્ષી અને અનુમાનિત છે અને તેને ગુનેગારના ઈરાદા સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી.

આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૦ ના ખંડ "ત્રીજું" ના ઘટકો પ્રખ્યાત ન્યાયાધીશ દ્વારા તેમની ટૂંકી ભાષામાં આ મુજબ લાવવામાં આવ્યા હતા:

"ટૂંકમાં કહીએ તો, ફરિયાદપક્ષે કોઈ કેસને કલમ ૩૦૦, "ત્રીજું" હેઠળ લાવતા પહેલાં નીચેની હકીકતો સાબિત કરવી જ જોઈએ.

પ્રથમ, તેણે તદ્દન વસ્તુલક્ષી રીતે સ્થાપિત કરવું જ જોઈએ કે શારીરિક ઈજા હાજર છે.

બીજું, ઈજાનું સ્વરૂપ સાબિત થવું જોઈએ. આ તદ્દન વસ્તુલક્ષી તપાસ છે. ત્રીજું, એ સાબિત કરવું જ જોઈએ કે તે ચોક્કસ શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો

ઈશાદો હતો, ઁટલે કે તે આકસ્મિક અથવા અનિચ્છનીય ન હતું, અથવા કોઈ અન્ય પ્રકારની ઈજા કરવાનો ઈશાદો હતો.

ઁકવાર આ ત્રણ તત્વો હાજર હોવાનું સાબિત થઈ જાય પછી, તપાસ આગળ વધે છે અને,

ચોથું, ઁ સાબિત કરવું જ જોઈએ કે ઉપર વર્ણવેલ પ્રકારની ઈજા જે ઉપર દર્શાવેલા ત્રણ તત્વોથી બનેલી છે તે પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી છે. તપાસનો આ ભાગ તદ્દન વસ્તુલક્ષી અને અનુમાનિત છે અને તેને ગુનેગારના ઈશાદા સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી."

વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ત્રીજા ઘટકને નીચેના શબ્દોમાં સમજાવ્યો (પાના ૪૬૮ પર):

"પ્રશ્ન ઁ નથી કે કેદી ગંભીર ઈજા પહોંચાડવાનો ઈશાદો ધરાવતો હતો કે નજીવી ઈજા પહોંચાડવાનો, પરંતુ પ્રશ્ન ઁ છે કે શું તે તે ઈજા પહોંચાડવાનો ઈશાદો ધરાવતો હતો જે હાજર હોવાનું સાબિત થયું છે. જો તે દર્શાવી શકે કે તેનો આવો ઈશાદો ન હતો, અથવા જો સંજોગોની સમગ્રતા આવા અનુમાનને ન્યાયી ઠેરવતી હોય, તો સ્વાભાવિક રીતે, કલમ માટે જે ઈશાદો જરૂરી છે તે સાબિત થતો નથી. પરંતુ જો ઈજા અને અપીલકર્તાએ તે ઈજા પહોંચાડી છે તે હકીકત સિવાય બીજું કંઈ ન હોય, તો ઁકમાત્ર સંભવિત અનુમાન ઁ છે કે તેનો ઈશાદો તે ઈજા પહોંચાડવાનો હતો. તે તેની ગંભીરતા વિશે જાણતો હતો કે ગંભીર પરિણામોનો

ઈશદો ધરાવતો હતો, તે અહીં કે ત્યાં સુસંગત નથી. જ્યાં સુધી ઈશદાનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી પ્રશ્ન એ નથી કે તેનો ઈશદો જાનથી મારી નાખવાનો હતો, અથવા ચોક્કસ ડિગ્રીની ગંભીરતાવાળી ઈજા પહોંચાડવાનો હતો, પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે શું તેનો ઈશદો પ્રશ્ન હેઠળની ઈજા પહોંચાડવાનો હતો અને એકવાર ઈજાના અસ્તિત્વની સાબિતી થઈ જાય પછી, તે ઈજા પહોંચાડવાનો ઈશદો માની લેવામાં આવશે સિવાય કે પુરાવા અથવા સંજોગો વિપરીત તારણને ન્યાયી ઠેરવતા હોય."

ન્યાયમૂર્તિ વિવિધ બોઝના આ અવલોકનો લોકસ ક્લાસિકસ (પ્રતિષ્ઠિત ઉદાહરણ) બની ગયા છે. વીરસા સિંઘના કેસ (ઉપર મુજબ) દ્વારા ખંડ "ત્રીજું" લાગુ કરવા માટે નિર્ધારિત કરાયેલી કસોટી હવે આપણી કાનૂની પ્રણાલીમાં ઊંડે સુધી વણાઈ ગઈ છે અને કાયદાના શાસનનો ભાગ બની ગઈ છે. આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૦ ના ખંડ ત્રીજું હેઠળ, સાપરાધ માનવવધ એ ખૂન છે, જો નીચેની બંને શરતો સંતોષાતી હોય: એટલે કે (એ) જે કૃત્યથી મૃત્યુ થાય છે તે મૃત્યુ નીપજાવવાના ઈશદાથી કરવામાં આવે છે અથવા શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈશદાથી કરવામાં આવે છે; અને (બી) જે ઈજા પહોંચાડવાનો ઈશદો રાખવામાં આવ્યો હોય તે પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય. એ સાબિત કરવું જ જોઈએ કે તે ચોક્કસ શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈશદો હતો જે, પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં, મૃત્યુ નીપજાવવા માટે

પૂરતી હતી, એટલે કે, જે ઈજા હાજર હોવાનું મળી આવ્યું છે તે જ ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો.

આમ, વીરસા સિંઘના કેસમાં નિર્ધારિત કરાયેલા નિયમ અનુસાર, જો આરોપીનો ઈરાદો પ્રકૃતિના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવા પૂરતો મર્યાદિત હોય, અને મૃત્યુ નીપજાવવાના ઈરાદા સુધી વિસ્તરેલો ન હોય તો પણ, ગુનો ખૂન ગણાશે. કલમ ૩૦૦ સાથે જોડાયેલું દ્રષ્ટાંત (સી) આ મુદ્દાને સ્પષ્ટપણે રજૂ કરે છે.

કલમ ૨૯૯ નો ખંડ (સી) અને કલમ ૩૦૦ નો ખંડ (જ) બંને માટે કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવનાના જ્ઞાનની જરૂર છે. આ કેસના હેતુ માટે આ અનુરૂપ ખંડો વચ્ચેના તફાવત પર વધુ વિગતવાર ચર્ચા કરવી જરૂરી નથી. એટલું કહેવું પૂરતું હશે કે કલમ ૩૦૦ નો ખંડ (જ) ત્યાં લાગુ થશે જ્યાં કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓના બદલે સામાન્ય રીતે વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓના મૃત્યુની સંભાવના અંગે ગુનેગારનું જ્ઞાન- જે તેના અત્યંત જોખમી કૃત્યથી થાય છે, તે વ્યવહારિક નિશ્ચિતતાની નજીક હોય. ગુનેગારના પક્ષે આવું જ્ઞાન સર્વોચ્ચ કક્ષાની સંભાવનાનું હોવું જોઈએ, જે કૃત્ય ગુનેગાર દ્વારા મૃત્યુ અથવા ઉપરોક્ત ઈજા થવાનું જોખમ વહોરી લેવા માટેના કોઈ બહાના વિના કરવામાં આવ્યું હોય.

ઉપરોક્ત બાબતો માત્ર વ્યાપક માર્ગદર્શિકા છે અને અપરિવર્તનશીલ અનિવાર્યતાઓ નથી. મોટાભાગના કેસોમાં, તેમનું પાલન કોર્ટના કાર્યને સરળ

બનાવશે. પરંતુ કેટલીકવાર હકીકતો એટલી પરસ્પર વણાયેલી હોય છે અને બીજા અને ત્રીજા તબક્કાઓ એકબીજામાં એટલા ભળી ગયેલા હોય છે કે, બીજા અને ત્રીજા તબક્કામાં સામેલ બાબતોને અલગ સારવાર આપવી અનુકૂળ ન પણ હોઈ શકે.

આ સ્થિતિને આ કોર્ટ દ્વારા આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય વિ. રાયવરપુ પુત્રચ્યા અને અન્ય, [૧૯૭૬] ૪ એસ.સી.સી. ૩૮૨ માં અને તાજેતરમાં અબ્દુલ વહીદ ખાન ઉર્ફે વહીદ અને અન્ય વિ. આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય (જે.ટી.) ૨૦૦૨ ૬ એસ.સી. ૨૭૪ માં પ્રકાશિત રીતે રેખાંકિત કરવામાં આવી હતી.

રાજ્યના વિદ્વાન કાઉન્સિલની એ દલીલ કે કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે કલમ ૩૦૦ ના અપવાદો કેસને આવરી લેતા હોય, તે ગેરસમજભરી છે. હરેન્દ્ર મંડલના કેસ (ઉપર મુજબ) નો નિર્ણય એક અલગ સંદર્ભમાં આપવામાં આવ્યો હતો અને સદર કેસના અવલોકનોને સંદર્ભની બહાર વાંચી શકાય નહીં. તે એવો કેસ હતો જ્યાં મૃત્યુ પોતે જ થયું ન હતું અને તેથી, આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ લાગુ કરવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો ન હતો.

નીચેની કોર્ટો દ્વારા નોંધવામાં આવેલી હકીકતની સ્થિતિ પર પાછા આવતા, ટ્રાયલ જજ દ્વારા આપવામાં આવેલા તારણો યોગ્ય જણાય છે. તેમણે એવા તારણ પર પહોંચવા માટે કેટલાક પરિબલો નોંધ્યા હતા કે ઈશિદો ખૂન કરવાનો ન હતો, પરંતુ મતદાન મથક પર થોડી અશાંતિ ઊભી કરવાનો હતો

જેથી ત્યાં એકત્રિત થયેલા ટોળાનું ધ્યાન ભટકાવી શકાય, જેથી બૂથ કેપ્ચરિંગ સરળ બને. મૃતકોને તળાવમાં ફેંકતા પહેલા તેમને કોઈ ઈજાઓ પહોંચાડવામાં આવી ન હતી, અને તેમને ગળું દબાવવાનો પણ કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો ન હતો. જો કે, અપીલકર્તા-આરોપીઓને એવા જ્ઞાનના દોષિત ગણી શકાય કે તેમના કૃત્યોના સ્વાભાવિક અને યોગ્ય પરિણામોથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હતી. હાઈકોર્ટે આ કેસ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ આવરી લેવાયેલો હતો તેવું માનવા માટે કોઈ આધાર દર્શાવ્યો ન હતો. ત્યાં માત્ર એક પરચૂરણ અવલોકન હતું કે ખૂન ઈરાદાપૂર્વક કરવામાં આવ્યા હતા કારણ કે મૃતકના સંબંધીઓ અપીલકર્તા-આરોપીના ઉમેદવારની તરફેણમાં મતદાન કરવા સંમત થયા ન હતા. તારણને મજબૂત કરવા માટે બિલકુલ ચર્ચા કરવામાં આવી નથી. અનિવાર્ય પરિણામ એ છે કે લાગુ કરવા માટેની યોગ્ય જોગવાઈ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ છે.

સજાના પ્રશ્ન પર આવતા, અમને અપીલકર્તા-આરોપીઓની એ દલીલમાં કોઈ તથ્ય જણાતું નથી કે આ એવો કેસ નથી જ્યાં મહત્તમ સજા વ્યાજબી હતી. બે નિર્દોષ બાળકો જેઓ મતદારો પણ ન હતા તેઓ વડીલોના રાજકીય મતભેદોના ભોગ બન્યા. રાજકીય પ્રતિસ્પર્ધા અને મતભેદો અન્ય લોકોના જીવ લેવા સુધી વિસ્તરી શકે નહીં. રાજકારણનું ગુનાહિતકરણ એ ચિંતા જન્માવતો એક ગરમ વિષય છે. ચૂંટણી ૧૯૮૮ માં પંચાયતની હતી. નિર્દોષ બાળકોના જીવ લેવામાં આવ્યા હતા. હાલમાં જ્યારે કાયદાકીય સંસ્થાઓની ચૂંટણી માટે

રાજકીય લડાઈઓની ગરમીમાં મોટી સંખ્યામાં લોકો જીવ ગુમાવે છે ત્યારે શું થાય છે તે વિચારીને ધ્રુજારી છૂટી જાય છે. લોકશાહીમાં, સત્તા તરફના માર્ગ પર શબો વિખરાયેલા હોવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. તે કોઈપણ ભોગે સત્તા મેળવવાનો (બૂથ કેપ્ચરિંગથી શરૂ કરીને) કેસ હોઈ શકે નહીં. આ વલણ ખતરનાક છે અને તેને રોકવું જ પડશે. રાજકીય લડાઈઓ સાથે જોડાયેલા કેસમાં, અપવાદ વિના સખત સજા ઈચ્છનીય છે. ઉમેદવારને મત આપવાની પસંદગીને ડરાવી-ધમકાવીને દબાવી શકાય નહીં. તે લોકશાહીની ભાવના વિરુદ્ધ હશે. સજા હંમેશા ગુનાના પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ. સજા એક હેતુ પૂરો કરે છે કારણ કે તે એવા લોકો માટે પ્રતિબંધક તરીકે કામ કરે છે જેઓ કાયદો પોતાના હાથમાં લેવાની વૃત્તિ ધરાવે છે. ગુના અને સજા વચ્ચેના પ્રમાણનો સિદ્ધાંત એ જસ્ટ ડેઝર્ટ (યોગ્ય ન્યાય/પાત્રતા) નો સિદ્ધાંત છે જે ન્યાયી ઠેરવી શકાય તેવી દરેક ફોજદારી સજાના પાયા તરીકે કામ કરે છે. ફોજદારી ન્યાયના સિદ્ધાંત તરીકે તે માત્ર ગુનેગારને જ સજા થવી જોઈએ તે સિદ્ધાંત કરતાં જરાય ઓછો પરિચિત કે ઓછો મહત્વનો નથી. ખરેખર, સજા અપ્રમાણસર મોટી ન હોવી જોઈએ તેવી જરૂરિયાત, જે યોગ્ય ન્યાયનું આનુષંગિક પરિણામ છે, તે જ સિદ્ધાંત દ્વારા નક્કી થાય છે જે નિર્દોષને સજા કરવાની મંજૂરી આપતો નથી, કારણ કે ગુનાહિત આચરણ માટે જે લાયક છે તેનાથી વધુ કોઈપણ સજા એ ગુના વિનાની સજા છે.

ફોજદારી કાયદો સામાન્ય રીતે દરેક પ્રકારના ગુનાહિત આચરણની ગુનાહિતતા અનુસાર જવાબદારી નક્કી કરવામાં પ્રમાણસરતાના સિદ્ધાંતને

વળગી રહે છે. તે સામાન્ય રીતે ન્યાયાધીશને દરેક કેસમાં સજા નક્કી કરવામાં અમુક નોંધપાત્ર વિવેકબુદ્ધિની મંજૂરી આપે છે, સંભવતઃ એવી સજાઓ આપવા માટે જે ગુનાહિતતાની વધુ સૂક્ષ્મ બાબતોને પ્રતિબિંબિત કરે છે જે દરેક કેસની વિશિષ્ટ હકીકતો દ્વારા ઉદ્ભવે છે. ન્યાયાધીશો અનિવાર્યપણે પુષ્ટિ કરે છે કે સજા હંમેશા ગુનાને અનુરૂપ હોવી જોઈએ; છતાં વ્યવહારમાં સજાઓ મોટાભાગે અન્ય બાબતો દ્વારા નક્કી થાય છે. કેટલીકવાર તે ગુનેગારની સુધારાત્મક જરૂરિયાતો હોય છે જે સજાને ન્યાયી ઠેરવવા માટે આગળ ધરવામાં આવે છે. કેટલીકવાર તેને સમાજથી દૂર રાખવાની ઇચ્છનીયતા, અને કેટલીકવાર તેના ગુનાના દુઃખદ પરિણામો પણ હોય છે. અનિવાર્યપણે આ પરિબલો સજાના આધાર તરીકે યોગ્ય ન્યાયથી વિચલનનું કારણ બને છે અને દેખીતા અન્યાયના કિસ્સાઓ ઊભા કરે છે જે ગંભીર અને વ્યાપક છે.

ગુના અને સજા વચ્ચેનું પ્રમાણ એ સૈદ્ધાંતિક રીતે આદરવામાં આવતો ધ્યેય છે, અને ભ્રમિત વિચારો હોવા છતાં, તે સજા નક્કી કરવામાં એક મજબૂત પ્રભાવ તરીકે રહે છે. તમામ ગંભીર ગુનાઓને સમાન ગંભીરતા સાથે સજા કરવાની પ્રથા હવે સંસ્કારી સમાજોમાં અજ્ઞાત છે, પરંતુ પ્રમાણસરતાના સિદ્ધાંતમાંથી આવું ધૂળભર્યું વિચલન તાજેતરના સમયમાં જ કાયદામાંથી ગાયબ થયું છે. અત્યારે પણ એક નાની ગંભીર ક્ષતિ માટે સમાન રીતે સખત પગલાં લેવાની માંગ કરવામાં આવે છે. કોઈપણ ગંભીર ગુના માટે સૌથી મોટી ગંભીરતાની સજાથી ઓછું કંઈપણ વ્યાજબી અને અવિચારી સહિષ્ણુતાનું માપ

માનવામાં આવે છે. પરંતુ વાસ્તવમાં તે વિચારો સિવાય કે જે સજાને અપ્રમાણસર હોય ત્યારે તેને ન્યાયી ઠેરવી ન શકાય તેવી બનાવે છે, એકસરખી અપ્રમાણસર સજાના કેટલાક ખૂબ જ અનિચ્છનીય વ્યવહારિક પરિણામો આવે છે. તેથી, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ફટકારવામાં આવેલી ૧૦ વર્ષની સખત કેદની સજા તદ્દન યોગ્ય છે. અપીલકર્તા-આરોપીઓએ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ તેમની સજાના સંદર્ભમાં ૧૦ વર્ષની સખત કેદ ભોગવવાની રહેશે.

અપીલો દર્શાવેલી મર્યાદા સુધી મંજૂર કરવામાં આવે છે.

અપીલો મંજૂર કરવામાં આવેલ.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.